
**ՄԵՌԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՎ ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Պ. ՄԵՎԱԿԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ**

ԼՈՒՍԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՄՅԱՆ

Մեռականն իմաստային առումներով ամենահարուստ հոլովն է: Դա թերևս բացատրվում է նրանով, որ այդ հոլովն է ստանձնել արտահայտելու առարկաների միջև դրսևորվող այն բազմազան հարաբերությունները, որոնք կարող են լինել առարկաների ու գործողությունների միջև և արտահայտվում են ոչ միայն մյուս բոլոր թեք հոլովներով, այլև ուրիշ խոսքի մասերով (մակբայ, դերանուն, դերբայներ և այլն): Ասել է թե՛ «սեռական հոլովով դրված լրացումն իր լրացյալի նկատմամբ կարող է արտահայտել այն բոլոր իմաստները, որոնք արտահայտվում են առարկաների գործողության, այն է՝ լրացումների և բայի (բայի և լրացումների) կապակցություններով»¹:

Համասեռ բաղադրիչներով գոյականական բառակապակցությունների կազմում սեռական հոլովով լրացում ունեցող կապակցությունները բացարձակ մեծամասնություն են կազմում մյուս բոլոր թեք հոլովներով լրացում ունեցող բառակապակցությունների համեմատությամբ: Գոնե Պ. Սևակի ստեղծագործությունների ընձեռած համապատասխան փաստական նյութն այդ մասին է վկայում:

Մեռական հոլովով լրացում ունեցող գոյականական բառակապակցությունները հատկանշվում են ներքին բազմազանությամբ: Եթե դրանք կարող են առնչվել բայական բառակապակցություններին՝ տեղի, ժամանակի, խնդրային և այլ հարաբերություններ արտահայտելու իմաստով, ապա առնչվում են նաև տարասեռ բաղադրիչներով հատկապես այն բառակապակցություններին, որոնք ածականով լրացում ունեն: Երկրորդ դեպքում սեռական հոլովաձևի առարկայական իմաստի հաշվին ուժեղացած է լինում հատկանշային իմաստը: Համեմատենք, օրինակ, **լեռան կատար** ու **լեռան ծաղիկ** ու նման կապակցությունները, և դժվար չէ նկատել, թե երկրորդ դեպքում ինչքան է թուլացած **լեռ** գոյականի առարկայական իմաստը՝ մոտենալով **լեռնային** հարաբերական ածականին:

Թեև սեռական հոլովով լրացում ունեցող համասեռ գոյականական բառակապակցությունները որոշակիորեն առնչվում են բայական և ածական լրացում ունեցող գոյականական բառակապակցություններին,

¹ Վ. Քոչյան, Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները, Եր., 1975, էջ 54:

այնուամենայնիվ դրանք ինքնուրույն ուսումնասիրության առարկա են՝ առանց առնչակից բայական և այլ բառակապակցությունները նկատի ունենալու:

Անդրադառնանք բառակապակցությունների տեսակների անվանման խնդրին: Մեր լեզվաբանության մեջ երկու միտում է նկատվում բառակապակցությունների անվանման հարցում: Մի դեպքում կողմնորոշվում են լրացական բառով, մյուս դեպքում՝ ամբողջ բառակապակցությամբ: Այսպես՝ **ցերեկվա շոգ, գիշերվա քամի** և նման կապակցությունները անվանվում են «ժամանակի սեռականով կապակցություններ» կամ «ժամանակի հարաբերություն արտահայտող կապակցություններ»:

Առաջին մոտեցումը հետևողականորեն դրսևորվում է Վ. Քոչայանի աշխատություններում. նա ընդունում է նյութի սեռականով, բաղկացության սեռականով, վերաբերության և այլ սեռականներով գոյականական բառակապակցությունների գոյությունը: Երկրորդ մոտեցմանը բնորոշ արտահայտություն տեսնում ենք «ժամանակակից հայոց լեզու» աշխատության մեջ՝ նյութի, բաղկացության, վերաբերության, խնդրային և այլ հարաբերություն արտահայտող բառակապակցություններ²:

Սկզբունքորեն ավելի ճիշտ է երկրորդ մոտեցումը, երբ անվանումը տալիս նկատի է առնվում ամբողջ բառակապակցությունը: Ճիշտ է, **ցերեկվա շոգ** կապակցությունը ժամանակային հարաբերություն է արտահայտում, սակայն համապատասխան գիտաբաներ չունենք բոլոր տեսակի հարաբերություններն անվանելու համար: Այսպես՝ **մեկ ժամվա գործ** կապակցությունը չափ է ցույց տալիս, բայց այսպիսիները չափի հարաբերությամբ կապակցություններ անվանելը փոքր-ինչ խորթ է թվում: Կամ՝ **գնացքի ժամանում, ամպրոպի որոտ** և նման ենթակայական հարաբերությամբ կապակցությունները ներկայացվել են «գործողության և գործողություն կատարողի հարաբերությամբ բառակապակցություններ»³ անվանումով, որ մեզ փոքր-ինչ անհաջող է թվում. «գործողության և գործողություն կատարողի» հասկացությունը շատ ընդհանուր բովանդակություն ունի. մասնավորման կարիք է զգացվում, թեև ընդգծված է գործողության գաղափարը, և խոսքը վերաբերում է բայական կապակցությանը:

Հետագա շարադրանքում, նախապատվությունը տալով բառակապակցության ենթատեսակը լրացումով ներկայացնելու սկզբունքին (ենթակայական սեռականով կապակցություններ, ժամանակի սեռականով կապակցություններ և այլն), ըստ անհրաժեշտության գործածելու ենք նաև «ժամանակի հարաբերությամբ բառակապակցություն»,

² Տե՛ս Մ. Աբրահամյան, Ն. Պառնասյան, Հ. Օհանյան, Խ. Բաղիկյան, ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 3, Եր., 1976, էջ 25-38:

³ Նույն տեղում, էջ 31:

«մասի և ամբողջի հարաբերությամբ բառակապակցություն» անվանումները: Ինչ վերաբերում է համապատասխան հարաբերությունը գոյականի սեռական հոլովածունով (տեղի սեռական, ժամանակի սեռականով լրացում ունեցող բառակապակցություններ և այլն) կամ հարաբերական ածականով (տեղային հարաբերությամբ, ժամանակային հարաբերությամբ բառակապակցություններ) անվանելուն, ապա պետք է ասել, որ հավանաբար այդպիսի գուգահեռ գործածություններն առայժմ ընդունելի պետք է համարել, մինչ դրանցից մեկը հաղթի:

Մ. Աբեղյանը ստացական սեռականի բավական լայն ըմբռնում ունի՝ որպես այդպիսին դիտելով նաև ոչ միայն նրանք, որոնք ցույց են տալիս առարկա, անձ, որն ունի մի բան, որին պատկանում է մի բան՝ որպես «իրական սեփականություն, ստացվածք, ունեցվածք» (*Տիգրանի գիրքը, այս որսորդի շունը*), այլև այնպիսիները, որոնք ցույց են տալիս անձ կամ առարկա, որն ունի մի բան, տեր է մի բանի, իբրև «իր հատկությունը և ունակությունը» (*այս առյուծի ուժը, բնության գեղեցկությունը, Աստծու բարությունը*), իբրև մի ազգի, ցեղի ամբողջության անդամ (*Թորոսենց Վարդանը, խնամունց Ստեփանը*), իբրև «իր ունեցվածքը որևէ, հաճախ փոխադարձ հարաբերությամբ» (*այս երեխաների հայրը, հորս բարեկամը, այս կնոջ մարդը, այս ծառայի տերը, այդ ձիու թամբը*)⁴:

Ստացական սեռականով կապակցությունները, ինչպես նկատել է Վ. Քոսյանը, «իսիստ տարածված են արդի գրական և խոսակցական լեզվում»⁵: Դրանք բավական գործածական են Պ. Սևակի ստեղծագործություններում և վկայում են՝ բանաստեղծի միտքը ինչպիսի լարումով համապատասխան հարաբերության մեջ է դիտել բազմազան ու բազմաթիվ առարկաներ ու երևույթներ: Խոսքը չի վերաբերում այնպիսի կապակցությունների, որոնց բաղադրիչները գերազանցապես ուղղակի նշանակություն ունեն, օրինակ՝ *կնոջ տեսք, մոր տեսք* (I, 141), *տղի մայրը* (I, 159), *գարնան իրիկուն* (I, 160), *սրտի տրոփյունը* (I, 162), *մանկության օրեր* (I, 130) և այլն⁶:

Բանաստեղծի խոսքարվեստում հաճախակի են այնպիսի բառակապակցությունների կիրառություններ, որոնք էապես նպաստում են խոսքի ոճական բովանդակության հարստացմանը: Այդպիսի բառակապակցություններն էլ երկու հիմնական դրսևորումով ու դերով են հանդես գալիս: Մի դեպքում սեռականով լրացումը այնպիսի առարկայի հետ է հարաբերություն արտահայտում, ինչպիսին իրականության սովորական ընկալման դեպքում նման բառերով սեռական լրացում չպիտի կարողանար ընդունել, ինչպես՝ *հաջողության քամի* (I, 141), *ժպիտ*

⁴ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1965, էջ 120:

⁵ Վ. Քոսյան, նշվ. աշխ., էջ 57:

⁶ Տե՛ս Պ. Սևակ, Երկերի ժողովածու 6 հատորով, Եր., 1972-1976 (շարադրանքում մեջբերված օրինակներից հետո նշվում են համապատասխան հատորն ու էջը):

ջերմության (I, 147), *հարցերի ճամփա* (I, 130), *արբունքի գարուն* (I, 126), *հավատո քլթակ* (IV, 268), *հակառակության ոգի* (IV, 85), *երանգների ծով* (I, 44), *խաղաղության հոտ* (I, 15) և այլն):

Դյուրին չէ նմանօրինակ կապակցությունների ստեղծումը առանց իրականության համապատասխան բանաստեղծական ընկալման: Պետք է նկատել նաև, որ այսպիսի կապակցությունների մեծ մասը աչքի է ընկնում արտահայտչական տարողությամբ:

Ծագման, սերման սեռականով բառակապակցություններ են դիտվում բառերի այն կապակցությունները, որոնց լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ծագել, առաջացել է լրացյալով արտահայտված առարկան: Այսպես օրինակ *հայի որդին* (I, 38), *ձայնի արձագանք* (I, 42), *գոտեմարտի աղմուկներ* (I, 35), *լարման ուժ* (I, 461), *վառողի ծուխ* (I, 17), *մոր որդի* (I, 87), *գարնան սելավ* (I, 11), *մարտի թոռ ու բոռ* (I, 14), *բոցերի լեզուն* (I, 15), *սուրճի հոտ* (II, 128), *հողի, վարունգի, խոտի, մատիտի բուրմունք* (II, 134) և այլն, *լամայի լույս* (I, 236), *գետակի ջուրը* (I, 343), *խաղողի վազը* (I, 325), *երկնի կապույտը* (I, 325), *սխտորի հոտը* (I, 305): Որոշ լեզվաբաններ ծագման, սերման սեռականով կապակցություններ են համարում նաև այսպիսիները՝ Մուրացանի վեպերը, Տերյանի բանաստեղծությունները, Ս. Սարյանի նկարները և այլն⁷:

Պ. Սևակի ստեղծագործություններում գործածական են ինչպես ուղղակի, այնպես էլ փոխաբերական նշանակությամբ կիրառված ծագման (սերման) սեռականով լրացում ունեցող կապակցությունները. ինչպես օրինակ՝

Կոիվներում ընկան նրանք.
Ամեն մեկը՝ մի *տան ճրագ*,
Ամեն մեկը՝ մի *մոր որդի*... (I, 87)
Նա էլ, մարդու պես,
Ունի *ամոթի զգացումը* նույն... (I, 334)
Ականջս *անտատի խոսք ու զրույցին*,
Ես քարանում եմ,
Օ, ո՛չ... կոճղանո՛ւմ: (I, 341)

Ես *բոցերի լեզուն* չե՛մ մոռանա բնավ, Հրթիռային խաղի թովիչ լեզուն... (I, 15)

Ծագման սեռականով կապակցություններն ունեն իրենց ենթատեսակները: Գոյականական բառակապակցություններում ենթակայական սեռականը ցույց է տալիս այն առարկան, անձը, որը մտածվում է որպես լրացյալով արտահայտված առարկայացված գործողության կատարող,

⁷ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 421, Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974, էջ 557, Ս. Աբրահամյան, Ն. Պառնսպյան, Հ. Օհանյան, Խ. Բաղիկյան, նշվ. աշխ., էջ 28, Մ. Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1988, էջ 83):

դրության, վիճակի մեջ գտնվող: Ընդ որում՝ գործողության առարկայացումը տարբեր աստիճանի դրսևորումներ կարող է ունենալ համապատասխան լրացյալների մեջ: Մի խումբ գոյականների մեջ գործողության իմաստը բավական ուժեղ է, օրինակ՝ «Հայտարարում եմ՝ Չե՛մ պրծնի երբեք *կնոջ նազանքից...*» (I, 378), «Ո՛չ թե *դեմքի ծամածռանք*, Այլ օգնություն աղերսելու ճիշ եմ տալիս՝ ցավածներին...» (I, 397), «Ու խշրտուքը մրսող ծառերի Հրդեհում է ինձ, կրակի մատնում Չինգիզ խանի՛ պես» (II, 30), «Մեր *գլխի* թեթև *թափահարումով, Ճպոցով աչքի, Խեթմանք հայացքի, Հոնքերի խաղով, ուսի թոթափմամբ* Աջի կամ ձախի այն շարժումներով...» (II, 66) և այլն:

Պատճառի, սկզբնապատճառի սեռականով բառակապակցություններում սեռականը ցույց է տալիս այն առարկան, որի պատճառով ստեղծվել է հատկացյալով արտահայտվող առարկան, ինչպես օրինակ՝

Եվ մինչ *ուրախության* գուլալ իր *արցունքով*
 Սփռվելում էր մայրը, որ ապրում է որդին... (I, 13)
 Երկյուղում եմ տվայտանքից չվտարվող,
Վարտոի սև *արյունումից* եմ սարսափում... (II, 151)
 Քո թանկ անվան համար դեռ շրթներս են դողում
 Ու *շրշունը շորիդ* հետևում է դեռ ինձ... (I, 220)
 Սփռվելում էր մայրը, որ ապրում է որդին...
 ...*Վշտի արտասուքը* քթարմատին... (I, 13)
 Կգաս՝ բայց ոչ իբրև լոկ *բնության զարթոնք*,
 Ինչպես որ եկել են ձիգ դարերից... (I, 21)
 Անվտանգ՝ ինչպես *հրդեհն արևի*
 Անվնաս՝ ինչպես օգտակար լորտուն... (I, 322)

Մ. Աբեղյանի և Վ. Առաքելյանի աշխատություններում սեռականի նշված իմաստը տարբերակված չէ: Մ. Աբեղյանն այս իմաստն ունեցող կապակցությունները դիտարկում է ծագման սեռականով կապակցությունների մեջ: Ի տարբերություն ծագման սեռականի՝ այս դեպքում սեռականը ցույց է տալիս ոչ թե հարաբերություն, այլ այն առարկան, որը պատճառ է դարձել հատկացյալով արտահայտված առարկայի հանդես գալուն:

Առարկայական սեռականով կապակցությունների լրացում հանդիսացող բաղադրիչը կոչվում է նաև խնդիր (խնդրի սեռական), իսկ ամբողջ կապակցությունը՝ խնդրային սեռականով կապակցություն⁸: «Խնդիր» բառ-հասկացությունը բավական ընդհանուր ձևով է արտահայտվում, մինչդեռ այս դեպքում գործ ունենք միայն ուղիղ խնդրին հարաբերակցող սեռական հոլովածների հետ: Եվ ապա այդ բառն ակ-

⁸ Տե՛ս Վ. Քոչյան, նշվ. աշխ., էջ 64:

նարկում է որոշակի շարահյուսական պաշտոն, որը նույն սեռականի համար անվերապահորեն ընդունելի չէ: Նշված կապակցությունների լրացում հանդիսացող բաղադրիչը կրող առարկա է ցույց տալիս և գործածվում է այնպիսի բայանունների հետ, որոնք հարաբերակցվում են ներգործական սեռի բայերին: Ուրեմն քննարկման առարկա հանդիսացող կապակցությունները կրող առարկայի և գործողության գոյականական արտահայտություն ունեցող առարկայի հարաբերություն են արտահայտում և սևակյան տողերում օժտված են ոճական ու արտահայտչական կարևոր դերով:

Եվ ի՛նչ կատարվեց, արդյոք հասկացա՞ր
Հարազատության ա՛յն **զգացումին**,

Որ կյանքն էր ջոկ-ջոկ երկուսիս տվել... (II, 179)

Ինչպես կարելի է նկատել, օրինակում կապակցության լրացումը ուղիղ խնդրի նշանակությամբ է մտածվում (հարազատության զգացում-զգալ հարազատություն և այլն):

- Այս արմատն է՞րն են

Խոտ ու ծառերի անդրադարձումը,
Թե՞՞ արմատների անդրադարձումն են
Խոտ ու ծառերը... (VI, 78)

Ծափ տալու պես,

Եվ՝ հնազանդ իմ **ափերի** այդ **շարժումին**՝

Քարափները գալի՛ս իրար,

Միանում են իրար անձայն... (II, 211)

Եվ փա՛ռք աստըծու,

Որ **աղմուկների հասունացումից**

Թագադրվում է ո՛չ թե գիշերը,

Այլ օ՛րն է ծնվում: (II, 25)

Մինչևիսկ չունեմ **պարտքի զգացում**.

Եվ ոտից-գլո՛ւ լիս քո պարտքն եմ որ կամ: (I, 504)

Խոսելով նյութի սեռականով կապակցությունների մասին՝ նշենք, որ այս սեռականն էլ ունի ծագման իմաստ, որը մասնավորված է նյութի նշանակությամբ, այնքանով, որ ցույց է տալիս այն նյութը, որից պատրաստված է մեկ այլ առարկա: Նշված հանգամանքով տարբերվում են նյութի և ծագման սեռականները:

Նյութի սեռականով կապակցությունները մեծ մասամբ փոխաբերական կիրառություն ունեն Սևակի ստեղծագործություններում, ինչպես օրինակ՝ «Հարկավոր է լինել գոնե մամոնտ կամ խոտ, Որ իր տիպն է թողել **քարածրխի շերտում**» (I, 293), «Մեկի արմատները փխրում **բրչով փայտի**, Իսկ այն մեկի մասին-հասունության առթիվ-Շոյիչ մի խոսք ասում...» (I, 217), «Զուգված **ավազի դեղին** կապրոնով Եվ անձե-

ռագործ նեյրնով կանաչ՝ Հնչեցնում է նա իր ջինջ սուպրանոն» (I, 335), «Շքահանդես է սարքել արքունքը – Պատանհների շուրթերի վրա՝ *Բեղերի շարքով...*» (I, 296), «Կախված է հիմա մի ամբողջ աշխարհ՝ Մի գունդուկծիկ, *Բառերի մի պարս...*» (I, 289), «Սպառվել էին նրանց *արցունքի պաշարները* ողջ...» (IV, 271), «Դու մի՛ անցիր *ասֆալտ ճամփով*, գերադասիր ճամփա՛ շինել...» (I, 172), «Պտղավորումն այգու, արտի փոշոտումը փառաբանեմ կրքով, Ազնիվ թթխմորով հունցված *ցորեն հացը* մեր սեղանի վրա...» (I, 355), «Տուն երագող գույգի համար Դառնում *սիրո* համեստ *տանիք...*» (I, 361), «Արշալույսն է շարունակում ածել փողը իր ծիրանի» (II, 11):

Ծառի ճյուղը, ճանապարհի սկիզբը, օրվա կեսը, շենքի տանիքը և նման կապակցություններում սեռական հոլովի մասի՞, թե՞ ամբողջի գաղափար է արտահայտվում: Ավանդաբար այս կապակցությունների սեռականը կոչվել է մասնական, այսինքն՝ սեռականը ճանաչվել է ոչ թե իր, այլ իր լրացյալի նշանակությամբ: Լրացյալն է արտահայտում մասի գաղափարը: Հավանաբար իմաստային այդ անհամապատասխանությունը նկատի ունենալով՝ որոշ լեզվաբաններ *ծառի ճյուղ, գրքի էջեր, սարի գագաթ* և նման կապակցությունները դիտել են որպես մասի և ամբողջի հարաբերություն արտահայտող և ոչ թե մասնական սեռականով կապակցություն⁹: Այդ առիթով ուշագրավ դիտողություններ ունի Վ. Քոսյանը: «Պետք է նկատի ունենալ, որ մասնական սեռական տերմինը գործածում են՝ քերականագիտության ավանդներին հավատարիմ մնալով: Իրականում այս իմաստը պետք է կոչվի ամբողջի սեռական, ինչպես այդ ընդունված է մասնագիտական գրականության մեջ: Մասնական սեռականը բայի լրացման դերում հանդես եկողն է, որը համարժեք է հայերենի մասնական բացառականին»¹⁰: Պահանջը միանգամայն հասկանալի է և ընդունելի, սակայն Քոսյանը ամենուր գործածում է «մասնական սեռական» տերմինը: Տեղին կլիներ գործածության մեջ դնել «ամբողջի սեռականով բառակապակցություններ» անվանումը, քանի որ այս դեպքում սեռականով լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որի բաղկացուցիչ մասն է լրացյալով արտահայտված առարկան: Այդպիսի կապակցություններում մասը վերագրվում, հատկացվում է ամբողջովին, ինչպես օրինակ՝

Արկի բեկորը սրի պես հատու
Կտրեց ու տարավ ոտքերը նրա... (I, 81)
Աշո ւն է գարո ւն...
Իսկ ո՞ւր է տարվա մեր **եղանակը...** (I, 312)
Զարմանում եմ դեռ

⁹ Տե՛ս Մ. Ասատրյան, նշվ. աշխ., Եր., 1988, էջ 83, Մ. Գյուլբուղայան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1988, էջ 34:

¹⁰ Վ. Քոսյան, նշվ. աշխ., էջ 67:

Ամեն **կշեռքի թաթին** դրվելուց... (I, 431)
 Ես իմ տառապանքից տոկունություն հյուսում
 Եվ ձգտում եմ կախվել կանանց թաթիչներից... (III, 186)
 Եվ իմ **գրչի ծայրից**, օր-ցերեկով,
 Մի պուտ մթին գիշեր հենց նոր կաթեց... (III, 161)
 Ուզում եմ, որ ինձ «հայրիկ ջա ն» կանչեն
Աշխարհի բոլո՛ր բոլո՛ր ը ծայրերից (I, 473)
 Փակ է մեր առջև
 Ո՛չ միայն **դուռն ու գավիթը վանքի**,
 Այլ գավառն ամբողջ
 Եվ ողջ մի երկրի... (I, 513)
 ...Ազահ կներծրծի **անձրևի ջուրն** այնպես,
 Ասես **վալերյանի կաթիլներ** է ըմպում... (III, 170)
 Ու ես բաց եմ անում **լուսամուտիս փեղկը**... (III, 165)

Վ. Քոսյանը ամբողջի (մասնական) սեռականով կապակցություններ է համարում նաև այսպիսի կապակցությունները՝ աղբյուրի ափ, ծովի եզր, ջրի ափ, գետի եզերք, շենքի բակ¹¹: Բայց կարծում ենք՝ նման դեպքերում առկա չէ մասի ու ամբողջի հարաբերություն, և սեռականով արտահայտվում է իսկապես «այն տարածությունը, որին կից, սահմանակից է հատկացյալով արտահայտված առարկան»¹²: Իսկ դա արդեն բուն իմաստով մասի և ամբողջի հարաբերություն չէ, ավել աղբյուրի համար մաս չէ: Այդպես էլ մյուս դեպքերում:

Մ. Աբեղյանի ըմբռնմամբ՝ պարունակության սեռականը «ցույց է տալիս ինչ-որ տեղում կամ ժամանակում կա կամ կատարվում է»¹³: Խնդրառու գոյականը տեղ կամ ժամանակ է նշանակում իբրև պարունակող, իսկ սեռական լրացումով արտահայտվում է պարունակյալը: Պարունակյալը, ըստ Մ. Աբեղյանի, կարող է դրսևորվել և՛ տեղի, և՛ ժամանակի հարաբերությամբ: Պ. Սևակի ստեղծագործություններում պարունակության սեռականը հիմնականում հանդես է գալիս տեղի նշանակությամբ, ինչպես օրինակ՝ «...Բոլոր փողոցներում՝ **քամիների ժողով...**» (III, 182), «...որ ինձ համար դարձան **արվեստանոց սիրո...**» (III, 162), «...Բայց ինձ չեն կաշում, Ինչպես ձկանը՝ **ջուր օվկիանի...**» (I, 497), «Իրենց **ներսի տաքությունից**, Երբ որ... սաստիկ ցուրտ է դրսում» (II, 198):

Ինչպես նկատում ենք, պարունակության սեռականով կապակցությունները հիմնականում փոխաբերական կիրառություններով են հանդես գալիս:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 68:

¹² Նույն տեղում:

¹³ Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 424:

Ժամանակի սեռականով կապակցություններում լրացումը ցույց է տալիս այն ժամանակը կամ իբրև այդպիսին մտածվող մի հասկացություն, որի հարաբերությամբ դրսևորվում, ներկայացվում է լրացյալով արտահայտված առարկան, իրողությունը, օրինակ՝ «*Երեկվա խոր վերքն* է սպիացել արդեն» (I, 327), «Իմ քաղաքում հիմա *գարնան իրիկունն* է իջնում շքեղ...» (I, 160), «Ասես *երեկվա ասկյարը* այսօր դարձել է սպա...» (IV, 80), «...Բայց երբ անցել են *ցրտերը ձմռան...*» (I, 103), «... Որ հայրենի իմ քաղաքի *վաղվա օրն* է քո դեմ փռում» (I, 112), «Հանուն *վաղվա ճշմարտության* թող որ այսօր լինեմ սխալ» (I, 174), «Ուզո՞ւմ եք՝ հիշեմ Ծիծեռնակներին ու կոչեմ նրանց *Գարնան* հին *գուշակ*» (VI, 69), «Արդեն *լուսաբացի կիսաքնում* «Բարի լույս» է հնչում բոլոր կանանց համար» (II, 145):

Կասկածից վեր է, որ այսպիսի կապակցություններում սեռականով լրացումը կարող է հոմանշային հարաբերության մեջ գտնվել համապատասխան հարաբերական ածականի հետ: Այլ բան է, որ դա բացարձակ արտահայտություն չունի, և ոճական-կիրառական առումով այդ հոմանիշ դրսևորումները կարող են ունենալ էական տարբերություններ: Այսպես՝ *գարնան իրիկուն-գարնանային իրիկուն, ձմռան ցրտեր-ձմեռային ցրտեր* և նման կապակցությունների սեռականով լրացումը կա՛մ չունի հարաբերական ածականով հոմանիշ, կա՛մ եղածը իմաստով այնքան տարբեր է, որ դա և սեռականի ձևը հոմանշային առնչության մեջ նույնիսկ չեն կարող մտածվել: Նշված հանգամանքը նկատել և արժևորել է Վ. Առաքելյանը: Ըստ լեզվաբանի՝ «մի տարեկան երեխաներ են» և «մի տարվա երեխաներ են» կապակցություններն ամեննին էլ նույն իմաստը չունեն¹⁴: *Օրվա այս պահին* (II, 146), *այսօրվա անուժությունը* (II, 24), *երեկվա երդիկներ, այսօրվա ծինելույզներ* (I, 505) և այլ կապակցություններում արտահայտված լրացման դեպքում ոչ մի նշանակություն չունի լրացյալի բայական ծագում ունենալը կամ չունենալը: Այդ առումով մեզ հիմնավոր չի թվում հարցի այսպիսի մեկնաբանությունը. «*Ամառվա արձակուրդ* կապակցության մեջ,- գրում է Վ. Քոսյանը,- առկա է ժամանակային հարաբերություն՝ շնորհիվ այն բանի, որ *արձակուրդ* գոյականն ունի բայական ծագում»¹⁵: Կարծում ենք՝ ժամանակային հարաբերության առկայությունն այդ և նման կապակցություններում պայմանավորված է ոչ թե լրացյալով, տվյալ դեպքում՝ *արձակուրդ* բառով, այլ հենց լրացումով, որը ժամանակ ցույց տվող բառ է: Այդ բառը ժամանակային հարաբերությամբ է կապվում իր լրացյալների հետ:

Մ. Աբեղյանը որպես ժամանակի նշանակությամբ սեռականով

¹⁴ Տե՛ս Վ. Առաքելյան, Ժամանակակից հայերենի հոլովների և հոլովական կապակցությունների իմաստային առումները, Եր., 1957, էջ 82:

¹⁵ Վ. Քոսյան, նշվ. աշխ., էջ 55:

լրացման դերով բառերի առանձին խումբ է ներկայացնում տոների անվանումները՝ **Վարդավառ, Նոր տարի, Զատիկ** և այլն¹⁶:

Պ. Սևակի բանաստեղծական լեզվի յուրահատկությունների տեսակետից սեռական հոլովի իմաստային առումներից ոչ մեկն այնքան ուշագրավ չէ, որքան առարկայի որակական հատկությունը ցույց տվողները: Որակական սեռականով կապակցությունները արտահայտչական հարուստ հնարավորություններով են օժտված՝ մասնավորապես հանդես գալով որպես մակդիր: Եվ դա պայմանավորված է որակական սեռականի իմաստային յուրահատկությամբ: Մ. Աբեղյանը, «որակական սեռական» ասելով հասկանում է առհասարակ այն սեռականը, որը «նախադասության մեջ կարող է որոշիչ լինել»¹⁷: Ինչպես գոյականի հոլովական իմաստների, այնպես էլ դրա շարահյուսական կիրառության խնդիրների քննության ժամանակ Մ. Աբեղյանի հիմնական ելակետն այն է եղել, որ գոյականը՝ որպես խոսքի մաս, առարկա ցույց տալով հանդերձ, խոսքում կարող է այնպիսի գործողություններով հանդես գալ, որ առարկայական իմաստը գրեթե բոլորովին չեզոքանում է, և իշխող է դառնում հատկանշային, պարագայական իմաստը: Այդպես է լինում ինչպես բայական, այնպես էլ գոյականական անդամի լրացման դերով հանդես գալու դեպքում: Գոյականի շարահյուսական գործածության քննության ժամանակ դա մեծ գիտնականին մասնավորապես հանգեցրեց պարագայական խնդիրների ընդունման գաղափարին, իսկ սեռական հոլովի իմաստները ներկայացնելիս արտահայտվեց առարկայականից դեպի հատկանշային իմաստները գնալու սկզբունքի կիրառումով:

Մ. Աբեղյանը մասնավորում է որակական սեռականի ընդհանուր բնութագրումը՝ համապատասխան օրինակներով ցույց տալով, որ առարկայի հատկությունն ասվածը կարող է նշանակել

1. ինչի ընդունակ է, կարող է անել մի առարկա (*գործի մարդ, կովի մարդ, որսի շուն*),

2. ինչի համար, որ սահմանված, հատկացված կամ պիտանի, արժանի է մի առարկա (*ընթերցանության գիրք, ծախսի փող, կաթի աման, թեյի գդալ*),

3. ինչ-որ մի բանով լինում է, կատարվում է (*տանջանքի գործիք, փրկության միջոց*),

4. ինչ-որ մի բան լինում է (*ձեռքի աշխատանք, քառու ջաղաց*),

5. վիճակ, աստիճան, տարիք և այլն, որ ունի, կամ որի մեջ գտնվում է մի բան (*միջին կարգի դպրոց, նոր ձնի հագուստ, մի հասակի երեխաներ* և այլն):

Որակական սեռականի այս ենթախմբավորումը հետագա ուսում-

¹⁶ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 425:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 426:

նասիրողների կողմից լուրջ առարկության չի արժանացել:

Ընդունելի է խնդրի այսպիսի լուծումը, երբ որակական սեռականին դասվում են նաև գոյականացած ածականի սեռականով լրացում ունեցող կապակցությունները¹⁸, որոնց լրացումը ոչ թե գոյականաբար գործածված ածականն է, այլ ածականի փոխարեն գործածված վերացական գոյականը, ինչպես օրինակ՝

Հարգած չունենամ այն ծերությունն էլ,
Որ **խմաստության** նույնիսկ **բռ լյր** չունի... (I, 382)

Դու մեր մեծ երթի գավազանակիր
Եվ մեր **պատմության** մեծագո լյն **դիվան**,
Մեր **ազնվության գովասանագիր**,

Մեր մտքի պահեստ, հոգու օթևան: (I, 508)

Ես՝ այդ ստի սխալների սրբագիր

Եվ ուշացող **արդարության խմբագիր**... (II, 74)

Էլ հարկ չի՝ լինի, որ ասենք նաև

Ծանրության չափը հավատազրկման... (II, 86)

Որակական սեռականով մեջբերված բոլոր կապակցություններն էլ գերազանցապես ոճական բովանդակությամբ են օժտված: Դրանք հանդես են գալիս այնպիսի բաղադրիչներով, որոնք լավագույն ձևով նպաստում են սևակյան խոսքի ինքնատիպությանն ու պատկերավորությանը: Դիտարկենք այլ օրինակներ՝ «Ասում են, թե մի բան կա լոկ, Որ անձնապես ու մեն-մենակ են սովորում՝ **գիտությունը տառապանքի**» (II, 151), «Թե՞ ակամայից ուզում ես նաև Կարդալ **ծերության այբուբենը** պարզ՝ Արդեն ճերմակող մագերն իմ գլխի» (II, 162), «Եվ **ժամանակի ծովը** քմահաճ Շիշն այդ երբեք ծովափ կհանի՞» (II, 197), «**Բախտի ճամփեքը** տարբեր են լինում: Նա ամեն մեկին տարբեր է սիրում...» (II, 200), «Նոր ես բերում անդարձ կորած մանկությունը, Փոխարկում ես **է-ժանության թանկությունը**» (VI, 41) և այլն:

Այսպիսով՝ սեռական հոլովով լրացում ունեցող կապակցությունների ուսումնասիրությունն այն համոզմանն է հանգեցնում, որ դրանք ոճական առումով ամեննին էլ միատեսակ չեն: Կան սեռականով բառակապակցությունների տեսակներ, որոնք ինքնին օժտված են ոճական արտահայտչականությամբ, և գրողին, բանաստեղծին մնում է ըստ անհրաժեշտության դիմել դրանց գործածությանը՝ ապահովելու համար խոսքի համապատասխան արտահայտչականությունը:

Բանալի բառեր – բառակապակցություն, գոյական, որակական, հոլով, լրացում, սեռական, ծագման սեռական, սերման սեռական, ամբողջի սեռական

¹⁸ Տե՛ս Վ. Առաքելյան, նշվ. աշխ., էջ 87, Վ. Քոսյան, նշվ. աշխ., էջ 83-84:

ЛУСИНЕ ОГАННИСЯН – *Словосочетания существительных в родительном падеже в поэзии П. Севака.* – Словосочетания существительных с однородными компонентами связности, которые имеют дополнения в родительном падеже, составляют в произведениях П. Севака абсолютное большинство по сравнению с сочетаниями дополнений в косвенных падежах. Словосочетания, имеющие дополнения в родительном падеже, выделяются внутренним разнообразием. Некоторые из них стилистически окрашены, и, пользуясь ими по мере необходимости, поэт придавал своей речи неповторимую выразительность.

Ключевые слова: *словосочетание, существительное, качественный, падеж, дополнение, родительный, родительный субъекта, родительный рода, родительный изобилия*

LUSINE HOVHANNISYAN – *Genitive Noun Phrases in Paruyr Sevak's Poetry.* – The corresponding factual material of Paruyr Sevak's works shows that in noun word combinations with homogeneous components the connections that have genitive complement are absolute majority in comparison with all the other word combinations that have complement with oblique cases.

The noun phrases with genitive complement are featured by their internal diversity. In stylistic terms they aren't absolutely the same. There are types of genitive phrases which are endowed with stylistic expressiveness, and the writer, the poet can only use them as needed to ensure the appropriate expressiveness of speech.

Key words: *phrase, noun, qualitative, case, complement, genitive, subjective genitive, genus genitive, genitive of abundance*